

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 8

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

O‘ZBEKCHA–INGLIZCHA OTM QISQA YANGILIKLARI TARJIMASINI PARALLEL KORPUS ASOSIDA TAHLIL QILISHNING LINGVISTIK MODELI

Batirova Xurshida Egamberdiyevna

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti, mustaqil izlanuvchi.

e-mail: x.botirova@uzswlu.uz ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5359-8616>

Annotatsiya.

Maqolada OTM rasmiy saytlaridagi o‘zbekcha–inglizcha qisqa yangiliklar tarjimasini parallel korpus asosida tadqiq qilish modeli ishlab chiqiladi. Manba va tarjima matnlari o‘rtasidagi munosabatlarni alignment, lingvistik o‘zgarish, semantik natija, pragmatik-diskursiv natija va institutsional taqsimot sathlarida tahlil qilish taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: parallel korpus, korpusga asoslangan tarjimashunoslik, qisqa yangilik, alignment, ekvivalentlik, tarjima siljishi, kompressiya, eksplitsitsiya, institutsional diskurs.

ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ АНАЛИЗА УЗБЕКСКО-АНГЛИЙСКОГО ПЕРЕВОДА КРАТКИХ НОВОСТЕЙ ВУЗОВ НА ОСНОВЕ ПАРАЛЛЕЛЬНОГО КОРПУСА

Батирова Хуршида Эгамбердиевна

Узбекский государственный университет мировых языков, независимый исследователь.

Аннотация.

В статье разрабатывается модель исследования узбекско-английского перевода кратких новостных сообщений, размещённых на официальных сайтах высших образовательных учреждений, на основе параллельного корпуса. Предлагается анализировать отношения между исходными и переводными текстами на уровнях выравнивания (alignment), лингвистических изменений, семантического результата, прагматико-дискурсивного результата и институционального распределения.

Ключевые слова: параллельный корпус, корпусное переводоведение, краткие новостные сообщения, выравнивание, эквивалентность, переводческий сдвиг, компрессия, экспликация, институциональный дискурс.

A LINGUISTIC MODEL FOR PARALLEL-CORPUS ANALYSIS OF UZBEK–ENGLISH UNIVERSITY NEWS BRIEFS

Batirova Xurshida Egamberdiyevna

Uzbekistan State World Languages University, Independent Researcher.

Abstract.

The article develops a parallel corpus-based model for investigating Uzbek–English translations of short news items published on the official websites of higher education institutions. It proposes analyzing the relationship between source and translated texts at the levels of alignment, linguistic change, semantic outcome, pragmatic-discursive outcome, and institutional distribution.

Keywords: parallel corpus, corpus-based translation studies, short news items, alignment, equivalence, translation shift, compression, explication, institutional discourse.

Kirish. Raqamli kommunikatsiyaning rivojlanishi oliy ta’lim muassasalarining jamoatchilik bilan aloqasida rasmiy veb-saytlar rolini kuchaytirdi. Universitetlarning yangilik bo‘limlari ta’lim jarayoni, ilmiy faoliyat, xalqaro hamkorlik, talabalar yutuqlari va turli institutsional tadbirlar haqida tezkor axborot beruvchi media maydoniga aylandi. Bunday materiallarning o‘zbek tilidan ingliz tiliga tarjima qilinishi esa oliy ta’lim muassasasining milliy kommunikatsiyasini xalqaro auditoriyaga olib chiqadi.

Mazkur matnlarning tarjimashunoslik uchun ahamiyati faqat ikki tildagi variantning mavjudligi bilan belgilanmaydi. Bir voqeaning o‘zbekcha va inglizcha versiyalarida leksik tanlov, sintaktik qurilish, sarlavha, paragraf tuzilishi va axborot tartibi bir-biridan farq qilishi mumkin. Ayrim segmentlar qisqartiriladi, ayrimlari kengaytiriladi, boshqa holatlarda esa axborot markazi qayta belgilanadi. Demak, OTM yangiliklari tarjimasini faqat alohida so‘z yoki grammatik konstruksiyalar qiyosi asosida to‘liq tavsiflash mumkin emas.

M. Baker korpus lingvistikasi imkoniyatlarini tarjimashunoslik bilan bog‘lab, katta hajmdagi elektron tarjima materiallari yordamida yakka misollarda sezilishi qiyin bo‘lgan muntazam xususiyatlarni aniqlash mumkinligini ko‘rsatgan [1; 233–250-b.]. S. Laviosa esa ushbu yondashuvning keyingi rivojini tarjimashunoslikda shakllanayotgan yangi paradigma sifatida baholab, korpus tadqiqoti nazariy, tavsifiy va amaliy yo‘nalishlarni birlashtira boshlaganini

ta'kidlagan [2; 474–479-b.]. Bundan kelib chiqadiki, parallel korpusning ilmiy qiymati shunchaki ko'p misol saqlashda emas, bir xil hodisaning turli matnlardagi realizatsiyasini tizimli qiyoslash imkonini berishidir.

Biroq parallel korpusning o'zi tarjima hodisasini avtomatik tushuntirmaydi. Manba va tarjima matnlari o'rtasidagi farqlar qaysi sathlarda qayd qilinishi, bitta gap ikki gapga ajratilganda qanday kodlanishi, tushirilgan segmentlar qanday talqin qilinishi va formal o'zgarishning semantik yoki pragmatik natijasini qanday farqlash masalalari metodologik yechim talab qiladi.

Mazkur maqolaning maqsadi OTM rasmiy saytlaridagi o'zbekcha–inglizcha qisqa yangiliklar tarjimasini parallel korpus asosida o'rganish uchun ko'p qatlamli lingvistik model ishlab chiqishdan iborat.

Maqolaning ilmiy yangiligi asliyat-tarjima munosabatini bitta "tarjima transformatsiyasi" kategoriyasi orqali emas, besh o'zaro bog'langan tahlil darajasi orqali tavsiflash taklif etilayotganidir: alignment → lingvistik o'zgarish → semantik natija → pragmatik-diskursiv natija → institutsional taqsimot.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Korpusga asoslangan tarjimashunoslik tarjima matnini real empirik material sifatida o'rganish imkonini kengaytirdi. F. Zanettin *corpus-based translation studies*ning tavsifiy tarjimashunoslikdagi rivojini tahlil qilib, korpus metodlari tarjima universallari, tarjimon uslubi, ekvivalentlik, korpus dizayni va annotatsiya kabi turli masalalarda qo'llanayotganini ko'rsatadi [3; 20–32-b.]. Demak, korpus metodologiyasining vazifasi tayyor nazariy kategoriyaga imkon qadar ko'p misol topish emas, real ma'lumotdagi muntazamlilarni aniqlash va ularni nazariy jihatdan izohlashdir.

N. Abduraxmonova va A. Axmedova parallel va qiyosiy korpuslarning yozma tarjima ko'nikmalarini rivojlantirishdagi imkoniyatlarini tahlil qilib, tarjimonning real kontekstlarda turli muqobillarni kuzatishi va ularni qiyosiy baholashida korpus materialining ahamiyatini ko'rsatadilar [6]. Shundan anglashiladiki, parallel korpus faqat tayyor tarjima mahsulini tadqiq qilish emas, balki tarjima variantliligi, kontekstual muvofiqlik va lingvistik tanlovlarni aniqlash uchun ham samarali empirik baza hisoblanadi. Mazkur xulosa maqolada taklif etilayotgan "lingvistik o'zgarish → semantik natija" qatlamlari uchun ilmiy asosni kuchaytiradi.

Parallel korpusning qiyosiy imkoniyatlari J. Ebeling tadqiqotida tarjima ekvivalentligi bilan bog'lanadi. Olim tarjima ekvivalentligini ikki til o'rtasidagi qiyoslash uchun empirik *tertium comparationis* sifatida ko'radi [4; 602–615-b.]. Bunda lug'atda nazariy jihatdan mumkin bo'lgan ekvivalent emas, real tarjimada tanlangan muqobil kuzatiladi. Shundan anglashiladiki, parallel korpus ekvivalentlikni statik "bir birlik — bir muqobil" munosabatidan chiqarib, kontekstga bog'liq variantli munosabat sifatida o'rganishga imkon beradi.

Masalan, o'zbekcha *hamkorlikni rivojlantirish* birikmasi inglizcha yangiliklarda *develop cooperation, strengthen cooperation, enhance cooperation, expand cooperation* kabi turli variantlar bilan berilishi mumkin. Bitta tarjima juftligi qaysi variantning sistematikligini ko'rsatmaydi. Korpus esa ularning chastotasi, konteksti va institutsional taqsimotini aniqlash imkonini beradi.

Parallel materialni shakllantirishda representativlik masalasi ham muhim. S. Halverson tarjima korpuslari qaysi populyatsiyani ifodalashi oldindan aniqlanishi lozimligini ta'kidlaydi [5; 494–514-b.]. Uning prototipik kategoriyalar haqidagi qarashi, ayniqsa, veb-yangiliklar uchun dolzarb, chunki ikki til versiyasi bir xil voqeaga tegishli bo'lsa ham, barcha gaplari formal ravishda bir xil bo'lishi shart emas. Demak, hujjat darajasidagi parallelizm bilan segment darajasidagi ekvivalentlikni bir xil tushuncha sifatida qabul qilish mumkin emas.

G. De Sutter, P. Goethals, T. Leuschner va S. Vandepitte korpusga asoslangan tarjimashunoslikda metodologik qat'iylikni kuchaytirish zarurligini ta'kidlaydilar. Mualliflar korpus tarkibi, material tanlash va annotatsiya qilish tartibi ochiq ko'rsatilishi, kodlash jarayonidagi muammolar bayon qilinishi hamda statistik tekshiruv sifat tahliliga qarshi qo'yilmasligi kerakligini qayd etadilar [6; 137–143-b.]. Bundan kelib chiqadiki, korpusdagi sonning o'zi ilmiy xulosa emas; son qaysi material va qanday kodlash natijasida olingani tushuntirilishi kerak.

Yangilik tarjimasini parallelizm masalasini yanada murakkablashtiradi. S. Bernardini, A. Ferraresi, F. Garcea va N. Rodríguez Blanco *news translation*da yaqin tarjima, qisman qayta ishlash va keskin *rewriting* o'rtasidagi oraliq shakllar mavjudligini ko'rsatadilar [7; 198–215-b.]. Demak, yangilik korpusida barcha gaplarni majburan 1:1 shaklida moslashtirish tarjimaning real tekstual xususiyatlarini buzishi mumkin.

1-jadval. OTM qisqa yangiliklari tarjimasining besh qatlamli tahlil modeli

Tahlil qatlami	Asosiy savol	Asosiy kategoriyalar	Natija turi
Alignment	Segmentlar qanday moslashgan?	1:1, 1:2, 2:1, 1:0, 0:1	Formal
Lingvistik o'zgarish	Til shaklida nima o'zgargan?	leksik, grammatik, sintaktik, matniy	Deskriptiv
Semantik natija	Mazmunga qanday ta'sir qilgan?	saqlanish, qisqarish, umumlashuv, konkretlashuv, kengayish	Semantik
Pragmatik-diskursiv natija	Kommunikativ fokus nima bo'lgan?	kompressiya, eksplisitsiya, recontextualization, evaluative shift	Interpretativ
Institutsional taqsimot	Hodisa qayerda muntazam?	OTM, mavzu, mulkchilik, metadata	Korpus/statistik

Maqolada nazariy-qiyosiy, korpus-dizayn va lingvistik modellashirish metodlaridan foydalanildi. Nazariy adabiyotlarning qiyosiy tahlili asosida asliyat-tarjima munosabatini formal fakt va uning funksional interpretatsiyasi sifatida ajratadigan besh qatlamli model ishlab chiqildi.

Muhokama

Taklif qilinayotgan modelning birinchi qatlami asliyat va tarjima segmentlari o'rtasidagi alignmentni aniqlashdan boshlanadi. Parallel matnni jumla-jumla tahlil qilishda eng oddiy munosabat 1:1 shaklidir. Biroq real tarjimada bitta o'zbekcha gap ikki inglizcha gapga bo'linishi, aksincha, ikki gap bitta gapga birlashtirilishi mumkin. Ayrim segment tarjima matnida umuman bo'lmaydi yoki inglizcha versiyada manbada mavjud bo'lmagan yangi segment paydo bo'ladi.

Shu sababli modelda 1:1 bilan bir qatorda 1:2, 2:1, 1:0 va 0:1 birliklarini saqlash taklif qilinadi. Masalan, 1:0 holatini "alignment xatosi" deb chiqarib tashlash manba matndagi axborotning target versiyada tushirilgani haqidagi muhim faktni yo'qotadi. Demak, nol muvofiqlik ham korpus ma'lumotidir.

Ikkinchi qatlam formal lingvistik o'zgarishni tavsiflaydi. Bunda leksik almashtirish, terminologik variantlik, grammatik qayta qurish, gapni ajratish yoki birlashtirish, qo'shish va tushirish kabi hodisalar qayd qilinadi. Muhim jihat shundaki, bu bosqichda "tarjimon nima sababdan bunday qilgan?" degan savolga javob berilmaydi. Tayyor matn faqat natijani ko'rsatadi.

Masalan, o'zbekcha *Universitetda xalqaro ilmiy konferensiya tashkil etildi* jumlasini ingliz tilida *The university hosted an international scientific conference* shaklida berilgan bo'lsa, formal jihatdan predikativ strukturada va agentlik ifodasida o'zgarish mavjud. Lekin "tarjimon universitet imijini kuchaytirishni maqsad qilgan" degan sababiy xulosa tayyor matndan bevosita kelib chiqmaydi.

Uchinchi qatlam o'zgarishning semantik natijasini ajratadi. Bitta formal omission har doim bir xil mazmuniy qiymatga ega emas. Bir holatda takroriy protokol tafsiloti olib tashlanadi, boshqa holatda esa voqeaning muhim natijasi tushirilishi mumkin. Demak, "omission" faqat formal kategoriyadir; uning semantik og'irligi alohida aniqlanishi kerak.

Shu asosda mazmunning to'liq saqlanishi, qisman saqlanishi, umumlashishi, konkretlashishi, qisqarishi, yo'qolishi yoki yangi ma'lumot bilan kengayishi kabi semantik kategoriyalar taklif qilinadi.

To'rtinchi qatlam pragmatik va diskursiv natijani aniqlaydi. Yangilik tarjimasida sarlavha yoki leadning qayta tuzilishi axborot fokusini o'zgartirishi mumkin. Masalan:

Asliyat: *Universitetda xorijiy delegatsiya bilan uchrashuv bo'lib o'tdi.*

Tarjima: *University X Strengthens Cooperation with University Y.*

Birinchi sarlavhada voqea markazida "uchrashuv" turadi. Ikkinchi variantda esa uning institutsional natijasi — "hamkorlikni kuchaytirish" — kommunikativ markazga chiqarilgan. Demak, formal o'zgarish sintaktik almashtirish bilan cheklanmay, information focusning o'zgarishiga olib kelishi mumkin.

Beshinchi qatlam korpus metodologiyasining eng muhim afzalliklaridan birini namoyon qiladi: alohida misolning korpus bo'yicha taqsimoti tekshiriladi. Bitta OTMda beshta *evaluative addition* topilishi hali umumiy institutsional tendensiyaning isbotlamaydi. Agar ayni hodisa bir nechta OTM va ko'plab matnlarda muntazam kuzatilsa, umumlashirish uchun kuchliroq asos paydo bo'ladi.

Shu sababli har bir lingvistik hodisa OTM, yangilik mavzusi, mulkchilik shakli, matn hajmi va boshqa metadata bo'yicha qiyoslanishi lozim. Masalan, *international cooperation* birliklarining ko'p uchrashi tarjima xususiyati emas, xalqaro hamkorlik mavzusidagi xabarlarining korpusda ko'pligining tabiiy natijasi bo'lishi mumkin.

Modelning yana bir muhim xususiyati formal fakt bilan nazariy kategoriya o'rtasida oraliq bosqich mavjudligidir. Masalan, tarjima matnida qo'shimcha izoh paydo bo'lsa, u dastlab 0:1 alignment va addition sifatida kodlanadi. Faqat manba matnida mazkur axborot implitsit mavjudligi aniqlangandagina uni *explicitation* sifatida interpretatsiya qilish mumkin.

Bu farqlash korpus tarjimashunosligida muhim. F. Zanettin *simplification*, *explicitation* va *normalization* kabi hodisalarning turli lingvistik indikatorlar bilan o'rganilganini ko'rsatadi [3; 24–28-b.]. Demak, har qanday qisqartirishni *simplification* yoki har qanday qo'shishni *explicitation* deb belgilash nazariy kategoriyalarning chegarasini buzadi.

Shuningdek, asliyat va tarjima o'rtasidagi farqni "tarjima strategiyasi" deb nomlashda ehtiyotkorlik zarur. Tayyor veb-sayt matnida o'zgarishni tarjimon, muharrir yoki sayt kontenti bo'yicha mas'ul xodim amalga oshirganini aniqlash har doim ham mumkin emas. Shu sababli mahsulot tahlilida *translation shift*, *source–target difference*, *omission*, *addition*, *restructuring* kabi deskriptiv terminlar ustuvor bo'lishi kerak.

Natijalar

Nazariy va metodologik tahlil natijasida OTM qisqa yangiliklarini parallel korpus asosida o'rganishda besh bosqichni bir-biridan ajratish zarurligi aniqlandi.

Birinchidan, asliyat-tarjima segmentlari formal muvofiqlik bo'yicha kodlanadi. Ikkinchidan, ushbu munosabatda yuz bergan lingvistik o'zgarish aniqlanadi. Uchinchidan, formal o'zgarishning semantik natijasi baholanadi. To'rtinchidan, zarur hollarda uning pragmatik yoki diskursiv funksiyasi izohlanadi. Beshinchidan, aniqlangan hodisa butun korpusdagi institutsional va tematik taqsimoti bo'yicha tekshiriladi.

Shundan anglashiladiki, model "misol + transformatsiya nomi" shaklidagi an'anaviy tahlilni "pattern + taqsimot + interpretatsiya" modeliga aylantiradi.

Masalan, 200 ta yangilikda 60 ta 1:0 alignment mavjudligi aniqlansa, bu faqat boshlang'ich statistik natijadir. Ushbu birliklarning qaysi semantik komponentlarga tegishli ekanligi, qaysi mavzularda ko'proq uchrashi va matn funksiyasiga qanday ta'sir qilishi aniqlangandan keyingina tarjima tendensiyasi haqida asosli xulosa chiqarish mumkin.

Model yana bir metodologik tamoyil — moslashuvchan paralelizmni asoslaydi. Hujjat darajasida o'zbekcha va

inglizcha versiyalar bir kommunikativ yangilik ekanligi tasdiqlansa, ularning barcha segmentlari 1:1 shaklda mos bo'lishi talab etilmaydi. Qisman yoki nol muvofiqlik korpusning kamchiligi emas, yangilik tarjimasining real xususiyatidir.

Demak, OTM yangiliklari tarjimasini korpusda tahlil qilishda matnlararo farqlarni iloji boricha yo'qotish emas, aksincha, ularni nazorat qilinadigan kodlash tizimida saqlash zarur.

Xulosa

Parallel korpus OTM qisqa yangiliklari tarjimasidagi takroriy lingvistik xususiyatlarni katta hajmdagi real material asosida aniqlash uchun samarali empirik vositadir. Biroq korpusning o'zi lingvistik natijani izohlab bermaydi. Asliyati va tarjima o'rtasidagi munosabatni qatlamlarga ajratadigan aniq tahlil modeli zarur.

Maqolada ishlab chiqilgan besh qatlamli model alignment, lingvistik o'zgarish, semantik natija, pragmatik-diskursiv natija va institutsional taqsimotni yagona tizimda birlashtiradi. Modelning asosiy afzalligi observable fakt bilan uning nazariy interpretatsiyasini alohida sathlarda saqlashidir.

Bundan kelib chiqadiki, tarjima matnidagi har bir qo'shishni *explicitation*, har bir tushirishni *compression* yoki har bir struktur farqni tarjimonning ongli strategiyasi sifatida belgilashdan oldin real tekstual dalil, kontekst va korpus taqsimoti tekshirilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Baker M. Corpus Linguistics and Translation Studies: Implications and Applications // *Text and Technology: In Honour of John Sinclair* / eds. M. Baker, G. Francis, E. Tognini-Bonelli. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 1993. – P. 233–250. – DOI: 10.1075/z.64.15bak.
2. Laviosa S. The Corpus-Based Approach: A New Paradigm in Translation Studies // *Meta*. – 1998. – Vol. 43, No. 4. – P. 474–479. – DOI: 10.7202/003424ar.
3. Zanettin F. Corpus Methods for Descriptive Translation Studies // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. – 2013. – Vol. 95. – P. 20–32. – DOI: 10.1016/j.sbspro.2013.10.618.
4. Ebeling J. Contrastive Linguistics, Translation, and Parallel Corpora // *Meta*. – 1998. – Vol. 43, No. 4. – P. 602–615. – DOI: 10.7202/002692ar.
5. Halverson S. Translation Studies and Representative Corpora: Establishing Links between Translation Corpora, Theoretical/Descriptive Categories and a Conception of the Object of Study // *Meta*. – 1998. – Vol. 43, No. 4. – P. 494–514. – DOI: 10.7202/003000ar.
6. Abduraxmonova N. Z., Axmedova A. N. Yozma tarjima ko'nikmasini parallel va qiyosiy korpuslar yordamida rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari // *Research Focus International Scientific Journal*. – 2025. – Vol. 3, No. 12. – DOI: 10.5281/zenodo.14611269.
7. De Sutter G., Goethals P., Leuschner T., Vandepitte S. Towards Methodologically More Rigorous Corpus-Based Translation Studies // *Across Languages and Cultures*. – 2012. – Vol. 13, No. 2. – P. 137–143. – DOI: 10.1556/Acr.13.2012.2.1.
8. Bernardini S., Ferraresi A., Garcea F., Rodríguez Blanco N. Corpus Approaches to News Translation: We Can Do Better than Comparable! // *Across Languages and Cultures*. – 2024. – Vol. 25, No. 2. – P. 198–215. – DOI: 10.1556/084.2024.00905.